

Zab Tamás Lóránd

A Tanácsköztársaság luxemburgista apologetikája

Göllner B. András (szerk.): *The Forgotten Revolution*.
Black Rose Books, 2022.

Absztrakt: A *The Forgotten Revolution* című kiadvány 2022-ben jelent meg a Black Rose Books kiadó gondozásában, szerkesztője a kanadai magyar Göllner B. András volt. A kötet elsősorban amellet kíván érvelni, hogy a Magyarországi Tanácsköztársaság államában (illetve annak kikiáltását megelőzően) a munkástanácsok autonóm fellépése példamutató történelmi esemény a magyar történelemben. „A magyarországi kommunisták pártkonceptiója inkább volt luxemburgista, mint leninista” – idézi Kende Pétert egyetértően a szerző-szerkesztő. A kötet nagyívű narratívát rajzol meg, amely során az egész magyar történelmet új perspektívában szemléli, mégpedig úgy, hogy annak elsőszámú kiemelkedő csúcspontjai 1919 és 1956 legyenek. A recenzió e vállalkozás sikerességét kívánja értékelni.

Kulcsszavak: Magyarországi Tanácsköztársaság, kommunizmus, bolsevizmus, luxemburgizmus

A *The Forgotten Revolution* című kiadvány 2022-ben jelent meg a Black Rose Books kiadó gondozásában, amelyet a montreali Concordia Egyetem professzor emeritusa, Göllner B. András szerkesztett. A kötet fejezeteit nemzetközi szerzőcsapat jegyzi, köztük a magyarországi Csunderlik Péter és Csoma Lajos, a kanadai magyar Göllner B. András, valamint a kanadai Christopher Adam és Marie-Josée Lavallée. Kisebb hozzájárulása volt a műhöz a bécsi Susan Zimmermann-nak, a portugál Raquel Varelának, valamint a kanadai Kari Polanyi Levittnek és Dimitrios Roussopoulosnak. A kötet egy fejezete pedig Aranyossi Magda 1954-ben magyarul megjelent tanulmányának angol nyelvű fordítása.

A Tanácsköztársaság megítélésében ma még az egészen tudományosnak minősülő vélemények között is komoly értelmezési különbségek figyelhetőek meg. Az elmúlt évtizedekben volt olyan szerző, aki „totális diktatúráként” (Ligeti 2018), volt aki „szovjet típusú hatalomként” identifika a Tanácsköztársaság államát (L. Nagy 1991). Akadt olyan is, aki pusztán államcsínyként (Salamon 2001), és voltak akik forradalomként értelmezték a szóbanforgó eseményeket (Krausz és Vértes 2010).¹ A *The Forgotten Revolution* lényegében minden rendszerváltást követő antikommunista történeti konvencióval szakít: radikálisan új, a magyarországi történettudomány számára eddig teljességgel illegitimnek tűnő ideológiai-emlékezetpolitikai alapvetések mentén kívánja újrakanonizálni a Tanácsköztársaság szerepét a történelmi elbeszélésekben. A kötet elsődleges állítása – amelyről nagy küldetéstudattal kívánja meggyőzni olvasóját – hogy a Tanácsköztársaságot a magyar történelem elsőszámú példaadó eseményének kell tekintenünk (1848 és 1956 mellett), ugyanis a forradalmi események „a dolgozó férfiak és nők kritikus fontosságú, de régóta negligált korai kísérlete[i] volt[ak] arra, hogy az életüket a saját közvetlen irányításuk alá vonják” (Göllner 2022: X).²

A könyv összességében felettébb mozaikos, nem tekinthető a Tanácsköztársaság átfogó elemzésének. A széttagolt fejezetek közötti kapcsolatot Göllner víziója teremti meg, amelyre az nyújt lehetőséget, hogy a két leghosszabb fejezetet (*Exploring the public policy universe of the 1919 Hungarian Republic of Councils* és *The Rhapsody of the Permanent Counterrevolution in Hungary*) ő maga írta, valamint igencsak terjedelmes bevezető fejezeteket írt a kötet fő része elé. Ez utóbbi egyébiránt kritikaként is felróható, a 274 oldalas könyv első 56 oldala ugyanis bevezető jellegű (*Acknowledgements, Preface* és *Introduction*) – olvasóbarátabb attitűd lett volna, ha a szerző-szerkesztő feszebbre vonja mondanivalóját a bevezető fejezetek megírásakor.

A többi – nem Göllner által írt – fejezet változatos mértékben tesz hozzá a kötet fő állításához. A Csunderlik Péter által jegyzett első fejezet (*The Roots and Antecedents of the 1919 Hungarian Republic of Councils*) a magyar olvasók számára kevés újat nyújt. A második fejezet – Marie Josée Lavallée munkája a német tanácsmozgalomról – jól párbeszédbe lép a harmadik, Csoma Lajos neve alatt megjelent fejezettel, amely a magyarországi tanácsok politikai szerepét tárgyalja. Lavallée és Csoma fejezetei a könyv legjobban sikerült részei. Az ötödik fejezet, Aranyossi Magda 1954-es tanulmányának fordítása Susan Zimmermann bevezető gondolataival a Tanácsköztársaság női emancipáció terén elért érdemeiről és hibáiról meglepően jól illeszkedik a kötet koncepciójába. Felmerül

1 A Tanácsköztársaság változó megítéléséről a magyarországi történetírásban Gali Máté írt (2019).

2 A szövegben szereplő idézetek a recenziens saját fordításai.

azonban a kérdés, hogy nem lett volna-e helyénvalóbb új tanulmányt írni a szocialista nőmozgalom és a Tanácsköztársaság összefüggéseiről – nehezen hihető, hogy 1954 óta nem gyűlt össze a kérdésben annyi új tapasztalat és meglátás, amelyre reagálni lehetett volna. A hatodik fejezet csupán jelentős jóindulattal tekinthető teljes értékűnek; ezt Kari Polanyi Levitt (Polányi Károly és Duczynska Ilona lánya) írta, s mindössze 5 oldal terjedelmű. Bár címe (*Vienna and Budapest After WWI: A Tale of Two Cities*) sokat ígér, de valójában itt nem tudományos munkával, hanem memoár jellegű írással van dolgunk. Pedig a bécsi és budapesti szocialista mozgalmak kapcsolatának bemutatása releváns fejezete lehetett volna a kiadványnak. Sokkal inkább, mint a Christopher Adam által írt hetedik fejezet, amely a kanadai magyar kommunista hetilap, az 1929-ben alapított *Kanadai Magyar Munkás* történetét tekinti át. A Tanácsköztársaság történetéhez e fejezet csak meglehetősen lazán kapcsolódik. Az utolsó, nyolcadik fejezet nem tekinthető igazán tudományos jellegűnek, magyar olvasó számára pedig csekély jelentősége van. Ebben Göllner elsősorban Orbán Viktor rendszere számára írt vádiratot, másodsorban pedig a teljes 1919 utáni időszakot (1956-ot leszámítva) jellemzi permanens ellenforradalomként.

A kötet keletkezéstörténetéhez fontos megjegyeznünk, hogy annak szerkesztője és szellemi atyja, Göllner B. András a tengerentúli baloldali, (ex)kommunista emigrációval kapcsolatban volt, magát Duczynska Ilona „politikai unokájának” tekinti (FR 215). Duczynska zürichi mérnökhallgató, majd 1917–18-ban a Szabó Ervin-csoporttal együttműködő „hivatásos forradalmár” volt, aki háborúellenes tömegmegmozdulásokat, sztrájkokat szervezett, illetve merényletet készült végrehajtani Tisza István miniszterelnök ellen. Ezután Svájcban ő hozta Budapestre – illegális úton – a zimmerwaldi konferencia felhívását. Duczynska a Tanácsköztársaság kikiáltása után a külügyi népbizottságon dolgozott, majd Svájcban érte a proletárdiktatúra bukása. 1922-ig működött együtt az emigráns kommunistákkal. A II. világháború után Kanadában telepedett le, és haláláig ott élt. A kötet állítása szerint fontos szerepe volt a hatvanas-hetvenes években a baloldali demokratikus magyar (emigráns/földalatti) ellenzék kialakításában (FR 215). Göllner magát a kiadványt is Duczynska Ilona „emlékének és ünneplésének” ajánlja.

Ezzel összefüggésben Göllner nagy figyelmet fordít arra, hogy elválassza az 1918-19-ben működő bolsevik-leninista elemeket (lényegében Kun Béla közvetlen környezetét) a luxemburgista meggyőződésű baloldaliaktól. Annak ellenére, hogy Kun bolsevik csoportjától a szerzők elhatárolják magukat, még Kunékat sem tartják *igazi* bolseviknak. Kenéz Pétert idézik: „Kun Béla kevéssé ismerte ebben az időben a leninista ideológiát, teoretikusai pedig még nem szabadították fel magukat a nyugati forradalmi szocialista háttérüktől. A magyarországi kommunisták pártkonceptiója inkább volt luxemburgista, mint leninista (FR 25)”. Duczynska Ilona (akinek szerepét a kötet markánsan hangsúlyozza)³ sem bolsevik, inkább luxemburgista forradalmárként elevenedik meg az olvasó előtt.

A kötet azt is tagadja, hogy a Tanácsköztársaság hatalmi gépezetének centrumában valóban a KMP és a Kun-féle bolsevik (?) csoport állt volna (FR 120-121). Úgy gondolja, hogy itt még Szabó Ervin egykori tanítványai, illetve egyéb baloldali radikális elemek sem tudták igazán érvényesíteni akarataikat. Valójában az MSZDP korábbi tagsága meg tudta tartani a vezetést a bolsevikokkal szemben: az állam vezetésében csak kevés mozgásteret

3 „A nő, aki meggyújtotta az 1918-19-es forradalmak gyújtószinórját” – jellemzi mentorát több helyen Göllner.

tudtak maguknak elérni. Göllner ezt elsősorban számokkal kívánja alátámasztani, azzal, hogy a Forradalmi Kormányzótanácsban a volt KMP-tagok milyen kevés pozícióval rendelkeztek. Ugyan e gondolat nem feltétlenül elvetendő, azért némi óvatossággal érdemes kezelnünk. Az MSZDP és a KMP közötti választóvonal messze nem volt olyan szilárd a pártegyesülés előtt, hogy pusztán a párttagkönyv alapján eldönthessük, ki az, aki a bolsevikokkal teljes együttműködést vállalt, és ki volt, aki inkább a bolsevik irányvonal mérseklése miatt vett részt valamilyen módon a kommünben. Ha Göllnernek mégis igaza lenne, az a magyarországi történetírás egy régi megfontolását vetné el, mely szerint bár fontos titulusokat nem kaptak a kommunisták, az állam politikáját elsősorban mégis Kun Béla és csoportja határozta meg.

Göllner tehát feltétlenül szakítani kíván a Tanácsköztársaság „bolsevik” értelmezésével, amely üdvözlendő hozzájárulásnak tekinthető. Ennek a legnagyobb tétje a munkástanácsok értelmezése körül van. Lenin ugyanis – ellent mondva saját jelszavának jelesül, hogy „Minden hatalmat a szovjeteknek!” – valójában kiüresítette a tanácsok jelentőségét, és a Pártot ruházta fel a főhatalommal. Ezzel szemben Rosa Luxemburg fontosnak tartotta a munkások alulról jövő, „grassroots” szerveződését, illetve a munkástanácsok autonómiáját is. E kontextusban a Csoma Lajos által írt fejezet egy fontos konfliktust mutat be, mégpedig a munkás- és katonatanácsok harcát a bolsevik modellre alapozott centralizáló törekvésekkel szemben. A szerzői kollektíva tehát egyértelműen a luxemburgista, autonóm munkástanácsokra épülő modell mellett teszi le a garast, és ezt nem is rejti véka alá. A Tanácsköztársaságot a munkások önszerveződésének történelmi jelentőségű, nagy eredményének tartják, amelybe sajnálatosan bolsevik-leninista működési mechanizmusok is beépültek, de Göllnerék szerint csak kis mértékben. A szerzők elhatárolódnak a vörösterroristák tevékenységétől, a halálos áldozatok felelősségét egy kicsi, a vakbuzgó leninista Szamuely Tibor és a vérszomjas Cserny József vezette csoportra hárítják.

A kötet nagyívű történelmi narratívát rajzol meg, és a Tanácsköztársaság elemzésének ürügyén a 20-21. század hosszútávú politikai folyamatait is megkísérli minősíteni. Ebben fontos szerepet kap 1848–1919–1956 mint a magyar történelem kiemelkedő rövid forradalmi időszakai. 1848 inkább kiindulópontként szerepel, 1919 és 1956 pedig mint testvérforradalmak, a munkások öngazgatására épített állam megvalósítására tett nagyszabású, elbukott kísérletek jelennek meg. Minden, ami 1919 után és 1956-on kívül létezett a magyar történelemben, Göllnertől egyöntetűen „ellenforradalmi” minősítést kap. Ez tehát magába foglalja azt is, hogy 1956 proletárforradalom volt; a Hannah Arendttől származó, újra-újra visszatérő, de igazán hegemónná válni nem tudó nézet fontos eleme a szerkesztő történelemszemléletének. Kifejezetten érdekes, hogy a korai Kádár-korszakban az államhatalom is komoly erőfeszítéseket tett 1919 és 1956 kontinuitásának megteremtésére – éppen ellenkező előjellel, mint ahogy most Göllner B. András teszi (Apor 2010). Persze ez még nem jelenti, hogy bizonyos értelemben ez ne lehetne egy legitim történelempolitikai vállalkozás.

1919 *forradalmi* minőségével (és a forradalom jellegével) kapcsolatban azonban hasznos érvekkel áll elő a kiadvány. Göllner és Csoma felfogásában a forradalom egyáltalán nem március 21-én történt Budapesten, amikor Károlyi Mihály lemondását követően az MSZDP és a KMP egyesült, és bejelentette a proletárdiktatúrát. Göllnerék értelmezése szerint a forradalom az ország teljes területén történt, akkor, amikor a különböző

munkástanácsok elkezdtek a Károlyi- és Berinkey-kormánnyal szemben valós hatalmi alternatívát jelenteni, és öngazgató módon működni. Ezt március 21-e után a Forradalmi Kormányzótanács csak kezdetben és látszólag támogatta, valójában pedig centralizáló törekvéseivel igyekezett elfojtani a tevékenységüket. Tehát a Tanácsköztársaság Rosa Luxemburg, és nem Vlagyimir Iljics szemével nézve volt igazán forradalom. Ez az érvelés tarthatónak tűnik.

A kötet bizonyos szempontból túl-, más szempontból viszont aluljegyzetelt. Amíg bizonyos (különösen a szerkesztő által írt) fejezetek bőséges jegyzetapparátussal rendelkeznek, addig több erősen vitatható állítás semmilyen módon sem kerül verifikálásra. Néhány tendenciózus torzítást érdemes kiemelni. „Horthy Miklós Nemzeti Hadserege védelmezte a Harmadik Birodalmat a szövetségesek ellen, egészen Berlin kapujáig, a világháború utolsó napjaiig” – állítja Göllner B. András (FR 208). Természetesen 1944 októbere után nincs értelme Horthy Miklós hadseregéről beszélni (amely 1922 óta amúgy sem viselte a Nemzeti Hadsereg nevet), ráadásul nehéz azt állítani, hogy a német megszállás után a magyar vezetésnek széles mozgástere lett volna. (Berlin kapuját pedig amúgy sem lehet másképp, mint barokkos túlzásként értelmezni.) Göllner természetesen a kontinuitást akarja megteremteni az 1944–45-ös összeomlás és az 1919–20-as ellenforradalom között, de bizonyos tényeket nem lenne szabad figyelmen kívül hagynia. Több hasonló, a tárgyhoz csak nagyon lazán kapcsolódó, de rendkívül merész állítást olvashatunk még a könyvben, amelyek arra utalnak, hogy a szerző-szerkesztő a tényeket pusztán meglehetősen teleologikus történelemszemléletének alátámasztása érdekében hajlandó figyelembe venni.

Egy olyan állításra szeretnék még kitérni, amelynek olvasása után feltehetően több magyarországi olvasó felvonja a szemöldökét. Csunderlik Péter fejezetében a következőket olvashatjuk: „Csak 1949 után kezdtek a magyar történészek némi őszinteséggel beszélni arról a 133 napról, amely Budapesten kezdődött, 1919. március 21-én (34.)”. Váratlan dicsérete ez a sztálinista történetírásnak, amely jellemzően éppen az elhallgatás és a féloldalas kultusz korszaka volt a Tanácsköztársaság utóéletének. Végso soron nehéz a „némi őszinteség” korszakának vélni azokat az éveket, amikor Kun Béla nevét szinte le sem lehetett írni, a Tanácsköztársaság kiemelt hősei pedig Rákosi Mátyás és Szamuely Tibor voltak.

A *The Forgotten Revolution* provokatív vállalkozás, mely első pillantásra igencsak felborzolhatja a magyarországi kanonikus történelemelbeszéléseken szocializálódott olvasóközönség kedélyét. A kötet összeállítása során a történettudomány apolitikus tudományeszményéhez nyilvánvalóan nem kívántak igazodni, ezt kár is rajtuk számon kérni. A kiadvány elsősorban fegyver a politikai hegemonia uralásáért folytatott múltértelmezési harcban, hiszen a magyarországi radikális baloldalnak nagy szüksége van arra, hogy saját értelmezésekkel álljon elő a 20. századi magyar történelemről; ennek fontos történelempolitikai lépcsőfoka Göllnerék könyve. A Tanácsköztársaság történeti megítélése feltétlenül szélsőségek harcának terepévé vált. A jobboldali történelemértelmezés az utóbbi évtizedekben magasabb fokozatra kapcsolta a proletárdiktatúra szidalmazását, időszerű volt egy baloldali válaszreakció. A felfokozott hangulat és a vállaltan aktuálpolitikai diskurzusokhoz is hozzászóló attitűd ellenére a kötetnek vannak érdemei, amelyek

megfontolásra méltóak a Tanácsköztársasággal valamilyen kontextusban foglalkozni kívánó történészek számára az elkövetkező évtizedekben.

Hivatkozott irodalom

- Apor Péter (2010): A hitelesség fabrikálása. Az 1919 és 1956 közötti történelmi folytonosság megformálása. *Aetas* 25(3): 67–94.
- Aranyossi Magda (1954): A nagy októberi szocialista forradalom és a Magyar Tanácsköztársaság hatása a magyar nőmunkásmozgalomra 1917–1919-ben. *Századok* 88(1): 266–284.
- Gali Máté (2019): A Tanácsköztársaság a magyar történetírásban. *Somogy* 47(2): 16–29.
- Göllner, B. András (szerk.) (2022): *The Forgotten Revolution. The 1919 Hungarian Republic of Councils*. Montreal, Chicago és London: Black Rose Books.
- Ligeti Dávid (2019): Hazánk első totális diktatúrája. *Somogy* 47(2): 30–35.
- L. Nagy Zsuzsa (1991): *Magyarország története 1919-1945. Egyetemi jegyzet*. Debrecen: Kossuth Lajos Tudományegyetem.
- Krausz Tamás és Vértes Judit (szerk.) (2010): *1919. A Magyarországi Tanácsköztársaság és a kelet-európai forradalmak*. Budapest: L'Harmattan.
- Salamon Konrád (2001): *Nemzeti önpusztítás 1918-1920*. Budapest: Korona.

Zab Tamás Lóránd

doktorandusz, Pécsi Tudományegyetem, Interdiszciplináris Doktori Iskola